

הרב רצון ערוסי

סדר קדימות להצלת חולים במצב של פיקוח נפש

הקדמה

זכינו וידידי כב' הרב פרופ' שטיינברג כבר הגיש חוות דעת כתובה מפורטת, עדכנית ומנומקת, בנושא קדימות בהצלת חולים במצב של פיקוח נפש. ובכל זאת, רציתי שבטרם נגבש מסמך סופי, נלבן בדיבוק חברים אי אילו בעיות שמי מאיתנו מתחבט בהן. א. האם עקרון השוויוניות בהנגשת טיפול רפואי לזכאים לו לפי קריטריונים רפואיים מנוגד להלכה, שלכאורה יש לה כללי קדימויות?

אקדים ואומר שבנושא זה, כמו בהרבה נושאים בהלכה, יש שיטות שונות, ולצערנו טרם זכינו לחידוש הסנהדרין אשר אמורה להכריע כל מחלוקת בהלכה, ועל פי הוראתה נוהגים כל בית ישראל. לפיכך עלינו לברר השיטות, כדי שאם נזכה - נקבע עמדה משלנו, ואם לא - נסמוך על הרוב, אף שהכרעת רוב פוסקים שאינם נושאים אלו עם אלו, אינה הכרעה מוחלטת, כפי שנראה להלן. לכן שינסתי מותניי לברר הלכה זו על בוריה, והגעתי בעזה"ת למסקנה ברורה ומנומקת, שלפי ההלכה סדרי הקדימויות שבמשנה במסכת הוריות לא נאמרו לגבי הצלת נפשות כלל, וכי גם לפי ההלכה יש להתנהל לפי סדרי קדימויות של הצלת חיים ומתוך שוויון בין החולים השונים.

א. יש סדרי קדימויות להצלה בהלכה שלא על בסיס יחס שוויוני

שנינו במשנה בהוריות (פ"ג מ"ז):

האיש קודם לאשה להחיות, ולהשיב אבידה, והאשה קודמת לאיש לכסות ולהוציאה מבית השביה... כהן קודם ללוי, לוי לישראל... אימתי בזמן שכולן שווים [בימי ידיעתם את התורה], אבל אם היה ממזר תלמיד חכמים, וכהן גדול עם הארץ, ממזר תלמיד חכמים קודם לכהן גדול עם הארץ.

1. הערת עורך - י"פ: ר' מאמר של הרב אורי סדן, 'סדר קדימויות להקצאת משאבי החייאה על פי ההלכה - תגובה לנייר העמדה של משרד הבריאות', אמונת עתיך 128 (תש"פ), עמ' 123-129.
2. הנני יו"ר הוועדה לקדימויות רפואיות של הרה"ר לישראל. רשימה זו היא העמדה ההלכתית שהגשתי לחברי הוועדה, והם אימצו אותה, לאחר מכן היא הובאה לעיונו של הראשון לציון הרב הראשי הרב יצחק יוסף שליט"א, ואף הוא אישר אותה.

התוספות³ ביארו את 'להחיותו' שבמשנה - להקדימו בהצלת חיים, כי שם בסוגיה (נזיר מז) נקבעו סדרי קדימה להללו שאסורים להיטמא למת, ובפניהם מת מצווה, ונכתב שהפחות קדוש מיטמא למת מצווה. כך לדוגמה שנפסקה להלכה, שנזיר וכהן גדול שמצאו מת מצווה - הנזיר ייטמא ויטפל במת המצווה, משום שקדושתו קדושת שעה, ולא הכהן הגדול, משום שקדושתו קדושת עולם. ובאותה סוגיה עוררו בעיה, 'משוח מלחמה וסגן, הי מינייהו עדיף'. האם משוח מלחמה עדיף, כי הוא ראוי למלחמה, או הסגן עדיף, כי הוא ראוי לעבודת הקורבנות? ועל כך הביאו שם ברייתא שבה נאמר:

אין בין משוח מלחמה לסגן, אלא שאם היו מהלכין בדרך ומצאו מת מצווה, ייטמא משוח מלחמה, ואל ייטמא הסגן.

אלא שעל ברייתא זו הקשו שם בגמרא מברייתא אחרת: 'והתניא משוח מלחמה קודם לסגן?' ותרצו:

אמר ר' זוטרא לענין החיותו, משוח מלחמה עדיף, מאי טעמא, דתלו ביה רבים, ולענין טומאה, סגן עדיף...

והתוספות ביארו את 'להחיותו' - להקדים הצלת חיי משוח מלחמה להצלת חיי הסגן. 'לפקח עליו את הגל קודם לסגן, דאם נפל גל על שניהם... משוח מלחמה עדיף דתלו ביה רבים'. וכן פירש הרא"ש (נזיר שם). לעומת התוספות והרא"ש, המאירי⁴ פירש 'להחיותו' כפי שפירש בהוריות, דהיינו להאכיל; כלומר 'להחיותו' במובן של פרנסה ולא לענין הצלת נפשות, וכן פירשו ראשונים ופרשנים רבים.⁵ כך יוצא אפוא שלפי שיטת התוספות, אם איש ואישה מצויים בסכנת נפשות ובאותה דרגת סיכון, וסיכויי ההצלה שלהם שווים, יש להקדים את הצלת האיש לאישה, וכן להקדים את הכהן ללוי, ואת הלוי לישראל, וכיוצא בזה, בסדר שנשנה במשנה במסכת הוריות. ויש להקדים את התלמיד חכמים לכולם.

מרן ר' יוסף קארו בספרו 'בית יוסף'⁶ שלל את הפירוש לפיו המושג 'להחיותו' משמעו להאכיל, וכתב⁷ ביחס לדין שהאיש קודם לאישה להחיותו: נצ"ל דלהחיותו היינו להצילם, אם הם טובעים בנהר, וכיוצא, אבל אכילה, לאו בכלל להחיותו, אלא דינה כדין הכסות.

אלא שלמרבה התמיהה, דין זה שיש להקדים בהצלת נפשות, לפי הסדר שבמשנה הוריות, לא הביאו ב'שלחן ערוך' כלל, ורק העיר על כך בספרו 'בית יוסף', ועל כך נתעכב בהמשך דברינו. בין כך ובין כך היו שהורו הלכה למעשה לפי התוספות וה'בית יוסף'.⁸

3. תוספות, נזיר, מז ע"ב ד"ה והתניא משוח מלחמה.

4. מאירי, בית הבחירה נזיר שם.

5. עי' שיטה מקובצת, כתובות כז ע"א, שהביא בשם הרשב"א שלהחיות פירושו פרנסה; פסקי רי"ד, כתובות סז ע"א פירש להחיות לענין מזונות; עי' חיד"א, שער יוסף, הוריות יג ע"א; צפנת פענח, הל' מתנות עניים פ"ח הט"ו; עי' פני משה ומראה הפנים, לירושלמי הוריות פ"ג ה"ד.

6. בית יוסף, יו"ד סי' רנא.

7. בית יוסף, שם ד"ה ומ"ש מקדימין.

8. עי' שאילת יעבץ, ח"א סי' סח; שו"ת שבט הלוי, ח"ו סי' רמב; חשוקי חמד, יומא עג ע"א; באר שבע,

ב. סדרי הקדימויות שבמשנה הוריות הם להלכה ולא למעשה

יש פוסקי הלכה שסבורים שסדרי הקדימויות שנשנו במשנה הוריות הם גם לעניין הצלת חיים, אך רק להלכה ולא למעשה, מטעמים שונים. להלן דוגמאות. בשו"ת 'אגרות משה' (חו"מ ח"ב סי' עד אות א) כתב:

שמחויבין להציל במה שאפשר לכל אדם בלא שום חילוק בחכמתו ובדעתו. ואף ענין דימה ליכא, אלא שתנן במתניתין דסוף הוריות (י"ג ע"א) דאף באלו קשה לעשות מעשה בלא עיון גדול.

מדבריו למדנו שצריך לנהוג בשוויון בין החולים, אך יש להתחשב בסדרי הקדימויות שבמשנה הוריות, אבל גם בסדרי קדימויות אלו יקשה לעשות מעשה בלא עיון גדול. בהמשך דבריו נשווה בין תשובה זו של הרב פיינשטיין לבין תשובה אחרת שלו, בעניין סדר הקדימויות שבמשנה הוריות. לפי שעה, אנו למדים מדבריו שגם אם כנראה יש להתחשב באותו סדר קדימויות שבמשנה הוריות, צריך עיון גדול. הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל⁹ כתב שלדעתו 'בזמננו קשה מאוד להתנהג לפי זה [לפי סדר הקדימויות של המשנה בהוריות]'. גם הרב צבי שכטר¹⁰ כתב 'שמקובל אצל הפוסקים שלא לנהוג על פי המשנה'. בספר 'נשמת אדם'¹¹ כתב גם הוא שלא נוהגים לפי הסדר של המשנה, וכן הביא דעה שאולי סדר הקדימויות תקף דווקא כשבאים ביחד, אבל כשיש תור, כל הקודם זוכה. כן הביא דעות שאין אנו יודעים זכויות מי רבות יותר, של האיש או של האישה שהגיעו לטיפול. וכן יש דעה שאין לנו דין תלמיד חכם בימינו. וכן יוצא שסדר הקדימויות של המשנה בהוריות שפורשה על הצלת חיים הוא להלכה ולא למעשה.

ג. המשנה בהוריות לא קבעה סדרי קדימויות בהצלת חיים

כבר ראינו לעיל שיש מפרשים שלא פירשו את המילה 'להחיות' בעניין סדרי קדימויות להצלת חיים אלא לפרנסה. ואומנם יש לציין את הרב אליעזר ולדנברג זצ"ל, שהיה בין היתר רב ביה"ח שערי צדק, עסק רבות בענייני רפואה בהלכה והתייצב בצורה ברורה כמורה הוראה, שלדעתו סדרי הקדימויות שסודרו במשנה הוריות לא כללו הצלת חיים. בשו"ת 'ציץ אליעזר'¹² הוא פותח את דבריו בקביעה שהרמב"ם, הטור וה'שלחן ערוך' לא

הוריות יג ע"א; מרומי שדה, הוריות שם; ש"ך, יו"ד סי' רנא ס"ק יא; ט"ז, יו"ד סי' רנא ס"ק ו; ערוך השלחן, יו"ד סי' רנא סעי' י; משנה הלכות, ח"ב סי' נ; שם, ח"ט סי' קעא.

9. מנחת שלמה תנינא (ב-ג) סי' פו.

10. הרב צבי שכטר, 'פסקי קורונה - קדימות בהצלת נפשות' עמ' 29.

<https://www.torahweb.org/torah/docs/rsch/RavSchachter-Corona-All.pdf>

11. נשמת אדם, ח"ד יו"ד סי' רנא ס"ק א.

12. ציץ אליעזר, חי"ח סי' א.

הזכירו את הדין שיש להקדים בהצלת נפשות לפי סדרי הקדימויות שבמשנה בהוריות, אף על פי שהם הביאו להלכה את סדרי הקדימויות הנ"ל לעניין מתנות עניים. רק הרמ"א¹³ הביא דין שאם איש ואישה רוצים לטבוע כדי להתאבד - יש להציל קודם את האיש. הדין הזה נראה שונה ומשונה, ונתייחס אליו בהמשך. הרמ"א לא הזכיר שאם איש ואישה נקלעו למצוקה בים או בנהר והם בסכנת טביעה, יש להקדים הצלת האיש, כפי שכתבו התוספות בנזיר. כאמור, דין זה - אף הרמ"א לא הזכיר. ואומנם לדברי הרב ולדנברג, הדין של הרמ"א מתבאר ע"י תלמידו, בעל ה'לבוש', שהסביר שאיש ואישה שעמדו בפני סכנת אינוס, ולכן הם רוצים לטבוע ולהתאבד - יש להקדים את הצלת האיש, כי סבלו של האיש באינוסו גדול יותר מסבלה של האישה באינוסה. ודין זה נזכר במשנה, ש'בקלקלה' - כלומר כשרוצים השוכים לאנוס את היהודי השבוי או את האישה היהודייה השבויה - יש להקדים לפדות האיש, כי משכב זכור אינו טבעי, ומשכב איש ואישה הוא טבעי. לדעת הרב ולדנברג זצ"ל, הביטוי 'להחיות' האמור במשנה משמעותו אוכל ופרנסה, ולא הצלת חיים, והוא מתייחס בפירוש לזה. בירושלמי (הוריות פ"ג ה"ד) שקבעו שכסות אשת חבר קודמת להחיות עם הארץ, ואם נפרש להחיות במשמעות הצלת חיים, כלום יעלה על הדעת להקדים כסות אשת חבר להצלת חיים של עם הארץ?! ואכן כך פירשו מפרשי הירושלמי, פני משה ומראה פנים - להחיות במובן של פרנסה וקיום ולא במובן של הצלת חיים. והרב ולדנברג תמה על הש"ך, שסבר שכסות אשת חבר אכן קודמת להצלת חיי עם הארץ. לדעת הרב ולדנברג, גם הרמב"ם פירש 'להחיות' לעניין אוכל ופרנסה. לכן לדעתו הרמב"ם, הטור וה'שלחן ערוך' השמיטו דין הצלת חיים מסדר הקדימויות, כדי שהמטפלים והמצילים יכריעו, בכל מקרה לגופו, לפי הנתונים שבפניהם. כמו כן, בשו"ת 'להורות נתן'¹⁴ נשאל ע"י חברת הצלה אם יש להקדים איש לאישה בהצלת חיים לפי המשנה, והוא השיב שאין להקדים משום ש'להחיות' האמור במשנה פירושו אוכל ופרנסה ולא הצלת חיים. זאת כפי שפירשו המאירי והרשב"א, ולא כפי שפירשו התוספות וה'בית יוסף', והוא ביסס פירוש זה ממקורות שונים. הרמב"ם, לא זו בלבד שהשמיט את דין הצלת החיים מסדר הקדימויות, אלא גם כשפסק את ההלכה שאדם שרואה טובע ולא הצילו עובר על 'לא תעמוד', לא הבחין בין איש לאישה לעניין סדרי קדימות. גם ה'שלחן ערוך' בדין רוצח (חו"מ, סי' תכו) לא הבחין בין איש לאישה. מדברי הרב ולדנברג נראה שמרן ה'בית יוסף' הביא רק סברה הלכתית, אך נזהר מלהביאה כהלכה מחייבת ב'שלחן ערוך'. הרב ולדנברג גם התייחס לירושלמי, התמוה, שכסות אשת חבר קודמת לחיי עם הארץ, וקבע שבוודאי לא יעלה על הדעת שיש להקדים כסות אשת חבר להצלת חיים של עם הארץ, אלא הכוונה לחיי נפש של עם הארץ, כלומר פרנסה, וכפי שפירשו מפרשי הירושלמי שם.

יוצא אפוא שמלבד שמצאנו ראשונים ואחרונים שמפרשים את המושג 'להחיות' במשנה הוריות במובן של פרנסה, אוכל, מזונות, ולא במובן של הצלת חיים, הרי מצאנו שני מורי

13. רמ"א, יו"ד סי' רנב סעי' ח.

14. שו"ת להורות נתן, ח"ב סי' פ.

הוראה שהורו הלכה למעשה על פי פירוש זה, וקבעו באופן ברור שאין להקדים איש לאישה או להקדים כהן ללוי או לוי לישראל וכיו"ב בענייני הצלת חיים, אלא כל הקודם זוכה. וכשהגיעו ביחד, ייקבע הדבר לפי סיכויי הצלת כל אחד מהם, ולפי תוחלת חייו ע"י ההצלה.

ד. הכרעה בין השיטות

ובכן ראינו שלוש שיטות בנושא דידן אם יש בהלכה סדרי קדימות להצלת חולים, שלא על בסיס שיקולים רפואיים, וכשיש מחלוקת בהלכה, על מורה הוראה להכריע בראיות תלמודיות ברורות ולהורות כפי שנראה לו, כי אין לדיין אלא מה שענינו רואות.¹⁵ אולם אם הוא אינו יכול להכריע, ויש לו ספק בדבר, קבעו חז"ל כלל: 'ספיקא דאורייתא - לחומרא, וספיקא דרבנן - לקולא'.¹⁶ ובכן, אחרי עיון מדוקדק נראה לענ"ד כדעת הרב ולדנברג זצ"ל. להלן הנימוקים, שהם מטבע הדברים הרחבה ותוספת על מה שכתב או על מה שלא כתב בהנמקתו.

נכון שבמשנה (הוריות פ"ג מ"ז) שנינו:

האיש קודם לאשה להחיות ולהשיב אבידה, האשה קודמת לאיש לכסות, ולהוציא מבית השבי, ובזמן ששניהן עומדים בקלקלה, האיש קודם לאשה.

כבר ראינו שרוב הפוסקים התייחסו לקדימויות אלו הנזכרות במשנה בפשטות הדברים, גם כאשר השאלה הנדונה נוגעת לפיקוח נפש, דהיינו אם שני אנשים בסכנה, כגון שעומדים לטבוע, וניתן להציל אחד מהם, יש להציל לפי סדר הקדימויות המפורט במשנה. כלומר רוב הפוסקים פירשו את הביטוי במשנה, 'להחיות' - הצלת חיים. לפי זה, במקרה של איש ואישה שיש להם קריטריונים רפואיים דומים בדרגת הסיכון של חייהם ובתוחלת חייהם, יש להקדים, לפי המשנה, את הצלת האיש להצלת האישה. ומאחר שהתנא הוסיף למשנה הנ"ל עוד משנה: 'כהן קודם ללוי, לוי לישראל...'; הרי שאותם פוסקים ראו גם במשנה השנייה המשך הדירוג לקדימויות בהצלת נפשות, שהוא מנוגד על פניו למה שנקבע על פי החוק. יש לציין שקודם לשתי המשניות הנ"ל נשנתה משנה כדלקמן: 'כל התדיר מחברו... קודם את חברו, כל המקודש מחברו קודם את חברו...'. מכוח משנה זו נימקו פוסקי ההלכה את סדרי הקדימויות שנקבעו במשניות שלאחריה בעניין 'להחיות', משום שכל המקודש מחברו, הוא קודם. והואיל והאיש מצווה במצוות יותר מן האישה, הוא קודם בהצלת נפשות לאישה, וכן על זו הדרך בין כהן, לוי וישראל וכו'.

בגמרא בבלי (הוריות יב ע"ב) הביאו ברייתא שממנה למדו שכל המקודש מחברו הוא קודם:

15. ע"י ב"ב קל ע"ב.

16. ע"י רמב"ם, הל' ממרים פ"א ה"ה.

דתא דבי רבי ישמעאל, וקדשתו, לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון, ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון.

אי אפשר שלא לשים לב שלא נאמר להצילו ראשון. הלוא דבר הוא! ונימוק זה של הברייטא הביא הרמב"ם בפירושו למשנה שם:

ואמר עוד, וקדשתו, כי את לחם אלוהיך הוא מקריב וכו', והיא קבלה, לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון ולברך ראשון, וליטול מנה יפה ראשון. למדנו שהמקודש יותר קודם... וכלל הוא אצלנו, שכל החטאות קודמות לכל עולות הבאות עמהן... לפי שנאמר, את אשר לחטאת ראשונה, ופר עבודה זרה קודם לשעיר עבודה זרה, ואף על פי שזה השעיר חטאת, לפי שבא בקבלה לאחר דוקא.

על דרכנו למדנו שאלו הם דברים שבקבלה, ואין לנו אלא מה שאמרו, 'והם אמרו והם אמרו'. והכול לפי הקבלה שהייתה להם. ואין לנו להוסיף עליהם הצלת חיים. וגם בדברי הרמב"ם אלה יש לשים לב שלא הוסיף שיש להציל המקודש ראשון, כי כדרכו הוא נאמן ללשונות התנאים והאמוראים. זאת ועוד, מדובר בדברים שבקדושה, ולכן יש להם דינים מיוחדים. הנה בירושלמי (הוריות פ"ג ה"ו) נאמר:

קרבת האיש וקרבת אשה, קרבן איש קודם, הדא דתימר בשהיו שווין, אבל אם היו זה [של האשה] פר, וזה [של הבעל] גדי, שלה קודם.

כל זאת אע"פ שנקבע מבחינה עקרונית שהאיש מקודש יותר מן האשה, כלומר שלכלל זה יש יוצא מן הכלל, ואינו כלל חלוט. הרמב"ם (ספר המצוות, עשין לב) כתב:

שנצטינו לגדל זרע אהרון ולכבדם ולרוממם ונחשיבם במעלת הקדושה והכבוד. ואפילו יסרבו לכך לא נשמע להם, כל זה כבוד לה' יתעלה, כיון שלקחם לעבודתו והקרבת קרבנותיו, והוא אמרו, וקדשתו כי את לחם אלוהיך הוא מקריב. קדוש יהיה לך. ובא הפירוש: וקדשתו, לכל דבר שבקדושה לפתוח בתורה ראשון, ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון.

גם כאן לא כתב רבנו שיש להציל את המקודש ראשון. וכן פסק רבנו, הלכה למעשה, בהלכות כלי המקדש (פ"ד ה"א-ה"ב): 'ומצות עשה היא להבדיל אותן לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון וליטול מנה יפה ראשון'. יש לשים לב שגדר ב'וקדשתו' של הכהנים הוא שמצוות עשה לכבדם, להקדימם בכבוד, ולא נאמר שחייבם עדיפים על חיי אחרים. ואם הכוונה שיש להקדימם בהצלת חיים, כי אז היה צריך דין זה להיכתב במפורש, ולהיכתב ראשונה, משום שיש בדין כזה רבותא גדולה מאוד, כי בנוגע לחיים של כל אדם, יש לנו כלל הלכתי תלמודי, 'מאי חזית דדמא דידך סומק טפי, דילמא דמא דההוא גברא סומק טפי'. כלומר, אין להעדיף דם של פלוני על דם של פלוני אחר.

להלן נראה שגם בגדרי ההעדפה בכיבוד יש לכלל זה יוצא מן הכלל, והוא שתלמיד חכם קודם לכהן עם הארץ בקריאת התורה. הנה במשנה (גטין פ"ה מ"ח) שנו:

אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום, כהן קורא ראשון, אחריו לוי ואחריו ישראל מפני דרכי שלום.

כבר בניסוח משנה זו יש תמיהה, מדוע סדרי הקדימה בקריאת התורה נומקו 'מפני דרכי שלום', הרי סדר זה מתחייב מהציווי 'וקדשתו' שהוא ציווי דאורייתא, שכל המקודש קודם! וזו קושיה שהקשו בבבלי (גטין נט ע"ב) 'א"ל אביי לרב יוסף, מפני דרכי שלום?! דאורייתא היא: א"ל, דאורייתא ומפני דרכי שלום'. וביארו שם בגמרא שאם הכהן רוצה למחול על כבודו ולכבד מישהו אחר במקומו, שלא יעשה כן, משום ש'אתו לאינצווי'. וסייגו בגמרא שזה דווקא בשבתות ובימים טובים, שיש רבים 'ואתו לאינצווי'. על דרכנו למדנו שכהן יכול למחול על כבודו שהוא מכוח הציווי 'וקדשתו', כלומר ציווי זה הוא גמיש, וכשיש חשש לריב ומדון, מגבילים את יכולת הכהן למחול על כבודו. אם כן, ניתן לומר שכשיש חשש לריב ומדון בגין קדימויות בהצלת חיים בגלל 'וקדשתו', ניתן לדחות את הציווי 'וקדשתו', במיוחד שאמרו שם בגמרא שכל התורה כולה היא משום דרכי שלום. אבל יתרה מזו, הרמב"ם בפירושו לאותה משנה תקף את הללו שמקדימים כהן עם ארץ לתלמיד חכמים, כי לפי המשנה והגמרא תלמיד חכמים קודם לכהן עם הארץ. הרי במשנה בהוריות שהקדימה כהן ללוי ולוי לישראל, נאמר:

אימתי (יש להקדים הכהן) בזמן שכולם שוין. אבל אם היה ממזר תלמיד חכמים, וכהן עם הארץ, ממזר תלמיד חכמים קודם לכהן גדול עם הארץ.
זאת ועוד, הרמב"ם (שו"ת, [בלאן] סי' קלה) הסביר את דברי חז"ל¹⁷:
מפני מה תלמידי חכמים אינן מצווין לצאת תורה מבניהם, אמר רב יהודה אמר רב, שאין מברכין בתורה תחילה.

ופירש רבנו פירוש ייחודי לו, על שהם מאפשרים לכהנים עמי ארצות לעלות לתורה ראשונים לפנייהם, וכך הם פוגעים בכבוד התורה. הרי לנו שאף שהכהן קדוש, והוא ראשון לכבוד, תלמיד חכמים ישראל, ואפילו ממזר, קודם לכהן עם הארץ, ואפילו לכהן גדול. נמצאנו למדים שהציווי 'וקדשתו' אינו ציווי מוחלט, ומזה נוכל לומר שאם יש חולה מסוכן כהן עם הארץ, וישראל תלמיד חכמים שגם הוא חולה מסוכן כמותו, יש להקדים את ישראל שהוא תלמיד חכמים. זאת ועוד, ביטול הציווי 'וקדשתו' אינו בגדר איסור ('איסור תורה שאינו מפורש'), אלא הוא רק ביטול מצוות עשה, שהיא גמישה, ויש לה יוצאים מן הכלל, כפי שראינו לעיל, עד כדי כך שחז"ל נאלצו לתקן תקנה לסדר הקוראים בתורה - כהן, לוי, ישראל - מפני דרכי שלום. על כל פנים, חייבים לשים לב שהגמרא בבלי על שלוש המשניות בהוריות לא דנה כלל ועיקר על עניין להחיות, הלוא דבר הוא?! ואילו בירושלמי, על המשנה לפיה האיש קודם לאשה, נאמר (הפירושים לירושלמי על פי ה'פני משה'):

עד כדין כשהיה זה להחיות וזה להחיות. זה לכסות וזה לכסות [שבמקרים כאלה האיש קודם לאשה, להחיות או לכסות]. הרי שהיה זה [האיש] להחיות, וזה [האישה] לכסות [איזה מהן קודם].
והשיבו בירושלמי, שם:

17. נדרים פא ע"א; ב"מ פה ע"א.

נשמע מיניה מן הדא דמר ר' יהושע בן לוי בשם ר' אנטיגנס, כסות אשת חבר, וחיי עם הארץ, כסות אשת חבר קודמת לחיי עם הארץ, מפני כבודו של חבר. לא מר, אלא כסות אשת חבר כחיי חבר.

אבל אם היה זה להחיות וזה לכסות, אותו שלהחיות קודם. ועתה נבוא חשבון, אם נקבל את הפירוש 'להחיות' - להצלת חיים - כלום יעלה על הדעת להקדים כסות אשת חבר, מפני כבודו של החבר, על פני חייו של עם הארץ? הרי בשביל להציל חיים, ואפילו של עם הארץ, דוחים שבת שהיא בכרת, ודוחים יו"כ שהוא בכרת, ואם לא מצילים חיים, עוברים על לא תעמוד על דם רעך, מלבד מצוות עשה של השבת חייו. לכן הדבר פשוט ש'להחיות' שאמרה המשנה פירושו לפרנסה. וכך פירשו 'פני משה' ו'מראה הפנים' על הירושלמי, וכך הכריח פירוש זה הגר"מ פיינשטיין¹⁸ שכוונת הירושלמי לחיי נפש, כלומר מזונות. והרב פיינשטיין התבטא שחש ושלום לומר שיש להקדים כסות אותו חבר להצלת חיי עם הארץ, ושפירוש 'להחיות' הוא לעניין מזונות, אלא שכך יוצא שדבריו בתשובה אחרת¹⁹ שהבאנו לעיל, ש'להחיות' שבמשנה הוריות הוא לעניין הצלה, אינם מסתברים, כי אז נצטרך להידחק ולצמצם את דבריו רק לעניין כסות אשת חבר²⁰ והצלת חיי עם הארץ, ורק לירושלמי ולא להוריות. אבל מכאן נבין מדוע הרמב"ם (הל' מתנות עניים פ"ח ה"טו ה"ח) הביא את סדרי הקדימויות שנאמרו במשנה בהוריות, ואף הוסיף עליהם, אך לא הזכיר כלל עניין קדימות הצלת נפשות. ואחרי בקשת המחילה לא הבנתי מה שכתב הר"י קאפח זצ"ל²¹ שהאיש קודם לאישה להחיות ששניהם באותה סכנה, שהרי רבנו לא הזכיר זאת לעניין הצלת נפשות. ואין לומר שהסיבה לכך היא מפני שדין זה פשוט, כי הוא אינו פשוט כלל ועיקר, כפי שביארנו.

גם מרן ב'שלחן ערוך'²² לא הזכיר 'להחיות' לעניין הצלת נפשות, ורק ב'בית יוסף' העלה שייתכן שאם שניים טובעים, יקדים להציל המקודש, אך הוא לא הביא דין זה בשולחנו הטהור. יתרה מזו, אין ב'בית יוסף' התייחסותו לפוסקים שעליהם הוא סומך - הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש, ונניח שלא זכרם, משום שאין בהם התייחסות מפורשת.²³ הרי מרן ה'בית יוסף' לא הזכיר גם את הרשב"א שעליו הוא סומך פעמים רבות, בנסיבות כאלה שאין התייחסות מפורשת של שלושת גדולי הפוסקים, שפירוש 'להחיות' הוא לעניין מזונות. לכן נראים הדברים שמרן בספרו 'בית יוסף' כתב סברה, שלהחיות הוא הצלת חיים, אך לא הביאה במכוון להלכה. ואע"פ שמרן הגר"ע יוסף זצ"ל²⁴ כתב שקיבלנו כל

18. שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"א סי' קמ"ד.

19. שו"ת אגרות משה, חו"מ ח"ב סי' ע"ד.

20. עי' שו"ת להורות נתן, ח"ב סי' פ'; אולם עיין מרומי שדה על הירושלמי הוריות, שנדחק לפרש שהיעדר כסות לאשת חבר הוא גדר פקו"נ, שאם לא כן, חיי עם הארץ קודמים. כן עיין שו"ת משיב דבר ח"ב, שנדחק לפרש שהיעדר כסות לאשת חבר הוא בגדר ספק פיקוח נפש.

21. פירוש הרב קאפח למשנה תורה, הל' מתנות עניים פ"ח אות יח.

22. שו"ע, יו"ד סי' רנ"א סעי' ח.

23. ייתכן שלא ראה בימיו את פירוש הרא"ש על נזיר.

24. בשו"ת יביע אומר, ח"ט יו"ד סי' ד.

הוראות מרן ר"י קארו כולל מה שכתב ב'בדק הבית' וב'בית יוסף', ואף שלא נזכרו הוראות אלו ב'שלחן ערוך', הרי המעיין היטב שם וכן במקומות רבים שבהם מרן התייחס לכך, ובמקורותיו, יראה שזה דווקא אם אין יסוד לומר שחזר בו. אבל במקרה דנן יש יסוד להניח שמרן חזר בו, והוא בדעה ש'להחיות' - פירושו רק לעניין מזונות ולא לעניין הצלת חיים, וכמו שכתב הרשב"א ועוד ראשונים. זאת משום שאין דברים מפורשים בגמרא ובראשונים, כמו הרמב"ם, שמקדימים איש לאישה בהצלת חיים, וכן כהן ללוי וכיו"ב. ואף שהרמ"א²⁵ בהגהתו ל'שלחן ערוך' התייחס לעניין הצלת חיים, התייחסותו היא ייחודית, שאם שניים רוצים לטבוע, האיש והאישה, מחמת שמאיימים לאנסם, שיש להקדים ולהציל את האיש זהו גדר אחר לגמרי. והרמ"א לא כתב שיש להציל חיי איש קודם חיי אישה, כששניהם נתונים באותה סכנה. ובאמת שיש עוד פוסקים ומפרשים, שלא הביאו דין להחיות, לעניין הצלת נפשות. וכפי שראינו ה'ציץ אליעזר' בתשובתו הנ"ל קבע ש'להחיות' שבמשנה הוא לעניין פרנסה, וכן הורה למעשה, אך ניתחתי בדרכי שלי את המקורות וביססתי יותר מסקנה זו, עיין שם והשווה.

אומנם לנגד עינינו יש הרבה פוסקים שפירשו את ה'להחיות' שבמשנה לעניין הצלת חיים ואולי הם הרוב - כלום נוכל להתעלם מרוב זה? אומנם, אין רוב כזה מחייב, שכן אין חובה להתחשב בדעת הרוב, כשהם לא דנו זה עם זה פנים בפנים, ולא היו בגדר ב"ד, ואין הוראותיהם מחייבות כל מורה הוראה כמו הוראות הסנהדרין. לכן כשיש סיבות כבדות משקל, אין מתחשבים בדעת רוב כזה. וכן כתב ה'חזון איש'²⁶ מכתב ובו ציין שרוב כזה אינו מחייב, כי לא נשאו ונתנו אלו עם אלו, וגם לא ידועים לנו עוד רבים שדעותיהם שונות ולא הגיעו אלינו. וכבר האריך בעניין זה גאון דורנו, הרב עובדיה יוסף זצ"ל,²⁷ ובמיוחד שמרן ה'שלחן ערוך' פסק בדרך כלל על פי הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש, גם נגד רוב הפוסקים, כך ציין מרן.

לכן אני ממליץ לחברי שנכריע שאין בהלכה חובה להקדים בהצלת נפשות לפי הדירוג שבמשנה הוריות, במיוחד שבלאו הכי בפועל כך מורים ובאים רוב פוסקי ההלכה של ימינו.

25. רמ"א, יו"ד סי' רנב סעי' ח.

26. חזו"א, כלאים סי' א ס"ק א.

27. שו"ת יביע אומר, ח"ב או"ח סי' יב אות ג; שם, ח"ד או"ח סי' לב אות א; שם, ח"ו או"ח סי' כד אות ח; שם, ח"ז או"ח סי' מד אות ט; שם, ח"ח או"ח סי' לד אות ו; שם, ח"י, או"ח סי' ב אות ד; שם, ח"י, אה"ע סי' יב אות יז; שם, ח"י יו"ד סי' מג אות א, ד.